

A tölgy szerepe a görög, római és a germán népek mythosában.

Dr. Wagler Pál terjedelmes monographiájából¹⁾ meritjük az alábbi adatokat, melyek erdészeinket is közelről érdeklő mythológiai és művelődéstörténelmi vonatkozásunkkal ösztönzőül szolgálnak arra, hogy a néppel érintkező szaktársak ezekre a nálunk szintén bővebben kínálkozó s a pogányság fakultusát képviselő hagyományokra is kiterjeszszék figyelmüket.

Köztudomás szerint a tölgy Jupiternek volt szentelve. Olim, quas vellent esse in tutela sua, Divi legerunt arbores. *Quercus Jovi Et myrtus Veneri placuit, Phoebus laurea, Pinus Cybelae, populus celsa Herculi.*²⁾ Arborum genera numinibus suis dicata perpetuo servantur: ut Jovi *aesculus*, Apollini *laurus*, Minervae *olea*, Veneri *myrtus*, Herculi *populus*.³⁾ „Apta fretis *abies*, bellis accomoda *cornus*, *Quercus* amica Jovi, tumulos tectura *cupressus*“.⁴⁾ „Et quae deciderant patula Jovis arbore glandes“.⁵⁾ *Aëriae quercus*.... *silva alta Jovis*⁶⁾..... *nemorumque Jovi quae maxima frondet Aesculus*.⁷⁾ *Sicubi magna Jovis antiquo robere quercus Ingentis lendat ramos*.⁸⁾ *Quercus in tutela Jovis est*.⁹⁾ *Haec enim arbor (scilicet ilex) in tutela Jovis est*.¹⁰⁾

A Zeus templomok közt legrégibb és leghíresebb a dodonai Epirusban. Annak szent tölgyesében különösen csodatevő hirben állott egy terebélyes tölgy, mert az istenség azt otthonául válasz-

1) Dr Paul Wagler: Die Eiche in Alter und Neuer Zeit. Eine mythologisch-kulturgeschichtliche Studie. II. Theil. Der I. Theil ist zu Ostern 1891 als wissenschaftliche Beilage des Programms des Königl. Gymnasiums zu Würzen i. S. erschienen. Berliner Studien für classische Philologie und Archaeologie XIII. Bd. II. Heft. Berlin. 1—128.

2) *Phaedrus* Fabulae III. 17.

3) *Plinius* Naturalis historiae libri XIII. 3.

4) *Claudian.* de raptu Protopinae 2. 107. l.

5) *Ovidius* Metamorphosis 1. 1106.

6) *Vergilius* Aeneis 3. 680.

7) *Vergilius* Georgicon 2. 15.

8) *Vergilius* Georg. 3. 332.

9) *Schol.* Verg. Ecl. 1., 17.

10) *Sev.* Verg. Aeneis 5. 129.

totta.¹⁾ Ezt a mythosi felfogást a Janina környékén mind e mai napig gyakori égháborúkkal magyarázhatjuk meg. Például 1865. évi június folyamán 23 napon át mennydörgés, villámlás²⁾ ismétlődött erre felé. Minthogy pedig általános tapasztalat szerint a villámcsapás leggyakrabban a mélyen gyökerező tölgyfákba sujt s az égiektől így megjegyzett fát, ἐνὴλύσια, a helyet καταιβάτης néven Zeus választottjaként tisztelték, könnyű elgondolni, miért alakulhatott olyan nagyhirű bucsujáró helylyé égzengéses Dodona?

Az isteni jellel kiválasztott fákban lakozván az Isten, Zeust ezért φηγωναῖος, vagy φηγωναῖος (fagutalis) stb. jelzőkkel innen kezdték imádni s így fejlődhetett itt apránként ki Zeus Δωδωναῖος mythosa.

De az árkádiai Pelasgos király *Lykaos* nevű fia a róla elnevezett hegyen szintén egy nagyhirű Zeus Λυκαῖος templomot létesített. Ennek közelében a *Hagno* nympháról elnevezett forrást keresték fel szárazság idején s a szent tölgy ágacsáját annak üde vizébe meritve kérték az *esőcsodát* (aqua elicum), mely új életre kelté a tikkadt növényzetet.

Trójának skáiai kapuja előtt a *phegostölgy*pár szolgált Zeus gyermekeinek: Athene és Apollónak pihenőjéül. Ezek keselyűk alakjában figyelték a trójaiak és achaiok viaskodását s a levegőből időnkint le-leszálltak. De Zeus mellett a hegyek anyja *Rhea* (=Kybele Rhea)³⁾ s azzal együtt az árkádiai pásztorok *Panja* is kedvelte a tölgyet s azért a nekik szóló áldozásokat tölgykoszorúval végezték. És egy zenei versengést Apollo és Pán közt Tmolos lydiai hegyi manó fején tölgykoszorúval, halántékain lecsüngő makk-koszorúval⁴⁾ döntött el.

1) Preller, Griechische Mythologie. I. Band. 297. Unger, Philologus. 1863. 393. I. Duncker M., Geschichte des Alterthums. V. Band. 120. Weisser, Bilderatlas zur Weltgeschichte. Taf. 73. Fig. 21. (Epirus érmei.) *Patrae* egyik éremveretén is *tölgykoszorú* képezi a *villámmal* együtt az istenség legfőbb attributumát, mint azt Weisser atlasa 35. táblája, 14. ábrája is szemlélteti.

2) Mommsen Tivadar: Delphika 5. Griechische Jahreszeiten 432. I. Lorentz Die Taube im Altertum.

3) Dierbach: Flora mythologica 26. I. Aristophanes Thesmophoria Zeusai cz. művében 114. l., a tölgyfákat fakasztó hegyekről énekel. A makk tápláló erejét *Rhea*-tól, a föld anyjától nyerte, a mythologiai felfogás szerint.

4) Ovidius Metaorphisis 11., 137. Quercu coma caerulea cingitur et pendent circum cava tempora glandes.

Demeternek, aki pedig az ősi *makkdara* helyett a szemesebb gyümölcsstáplálékra szoktatta rá népét, ennek daczára szintén tölgyfákat szenteltek. Argos közelében a Parthenion hegység tölgyligetét (δρῦες πολλὰι) híresíti el éppen az ő szentélye. A gabona aratását megelőzőleg Ceres oltárát körül tánczolva, az ájtatos zsolozsmákat azért énekelték tölgykoszorúval.¹⁾

Héra, Zeus felesége jogán szintén részesült a tölgykultuszban. Az ephesusi híres *Artemis* első szentélyét, az Artemisiont is tölgy képezi. A rege szerint a Heraklestől s Dyonyosztól üldözött amazonok abba menekültek. Hippa amazon királyné egy tölgy alatt megáldozván, az amazonok azt körül tánczolták. Az albán hegyi nép leányainál ma is szokásos fegyvertáncza az amazonok eme fegyvertánczából fejlődhetett ki.

Heracles is, mint Zeus fia, szintén részese a tölgyáldozásoknak; s a pontusi Heraclea városának²⁾ alapját éppen azért két tölgy ültetésével vetette meg. Az atyjának szentelt dodonai szent tölgy tudatá végórája közeledtét is s az *Oeta* hegy egyik tölgyfája (ὕπο δρυϊ) alatt máglyán elhamvasztódva³⁾ istenült.

Dionisos-nak ugyan mi köze sem vala a tölgyhöz; de Φεγαλεύς melléknevet mégis arról kaphatta, hogy a neki szentelt szőlő⁴⁾ (ἀμφελοι) és borostyán (*hedera helix*) egyaránt tölgyfákra szerettek kapaszkodni. A bachansnők azért borostyán-, tölgy- és taxusgallyakból font koszorúval ropták tánczukat s tölgyleveleken pihentek. Még az alvilág istennőjének: *Hekate*-nak is örökzöld levelű növényeket áldozván, a tölgy is ezek közé tartozott. Hekate egyébként *Rhea*-val sok tekintetben rokonjellegű a néphitben.⁵⁾ Az Eumenidák, Moirák és Persephone templomai mellől szintén nem maradhatott el a tölgy. Amazoknak különösen a sötétlő *Quercus Cerris* szólt. Az árkádiai Δέσποινα (Persephone) szent berkében is egy olajfa és *Quercus Cerris* álltak csodahirben. A rege szerint

¹⁾ Vergilius, *Gegicon* 1. 377. l.

²⁾ Plinius *Natur. hist.* XVI. 239.

³⁾ Az *Oeta* azonban tulemelkedvén a tölgyrégio határán inkább a máglya anyaga állhatott tölgyből: „quercina materia” úgy, amint azt Schneider Ottó I. Bd. 231. a ὕπο δρυϊ-ra magyarázza.

⁴⁾ Euripides *Bacchae* = Βάκχαι 110. Theocritus 263.

⁵⁾ Roscher: *Mythol. Lexicon*, *Silene* 96. és 125. l.

ugyanis közös gyökérzet táplálta ezeket. S általában az örökzöld és bőrlevelű fák az alvilági istenségek kegyeltjei valának. Azért a tölgy, a gesztenye a szerencsés fák közé számítottak. (Makrobius 3., 20., 2. Eyssenhardt kiadásában: Ait enim Veranius de verbis pontificalibus: *felices quæ antur esse quercus, æsculus ilex* etc. Lásd Bötticher, Baumkultus 304. l.¹⁾)

De habár a tölgy általában szerencsehozó fa vala, azért dæmoni jellegű tölgyeket is tiszteltek. Bostiabru a Delphibe vivő physusi szent uton a *Phorbas* tölgyben lakozott *Phorbas*. A rablást kedvelő phlegyaiak gonosztévőit sujtó Isten az általa elítéltek koponyáit elrettentésül e fa ágain porlasztá el. Zeus ugyan villámával elhamvasztá a fát; de századok mulva is „koponyás tölgy” (Δρυὸς Κεφαλῆ) vala a hely neve, borzadva haladtak ott el. Ez a hagyomány még az emberáldozások korából maradhatott fenn.

A *Dryadok* és *Hamadryadok* hite a régi facultus poeticus maradványai. A Dryadok szó szerint a tölgyet (δρῦς) jelentvén azt az őskort hirdetik, a mikor minden fában, de különösen a terebélyes, szép növésű tölgyben isteni hajlékot gyanítottak. A *Hamadryadokat* is Nympháknak rajzolták, bájos szüzek képében ábrázolták, akik örvendeztek a tölgyek virulásán s buslakodtak, ha azt hervadozni látták. Aki egy ilyen Hamadryadától kiválasztott tölgyfát kidöntött, azzal a benne lakozó Nymphát is megsemmisítette. Az ilyen cselekedet nem is maradt büntetlenül; míg aki a Nympha korhadozó, vagy dűledező fáját feltámasztván, megmegmenti, jutalmat nyert. Számos legenda hirdeti ezt s a görög Hamadryadok párjai a római *Virae* (= Virgines) *querquetulanaek*. Festus szerint ezek: *Nymphae praesidentes querqueto virescenti.*²⁾

A rómaiak *Jupiter Feretriusa* a Capitolium szent tölgyére vonatkozik. Itt áldozott Romulus, mert ez vala az Istenség temploma. Ezen tölgy alá építik aztán az első kőtemplomot is s Marsnak, mint Romulus és Remus atyjának s a rómaiak hadi Istenének ezért szenteltek tölgyet. Suetonius, Vespasianus császár életiratóban (cap. 5) egy *quercus antiqua quæret erat Marti sacra*-ról emlékezik meg, mint „Flaviusok szerencsefájáról”. Minden születésnél egy letört

¹⁾ Pausanias: περιγῆσις ἡς Ἑλλάδος 8. (Αρκαδικά) 37. 10.

²⁾ 261 (a) Müller kiadás. Vesd össze Henzen, Acta fratrum Arvalia 145. l. és Varro de l. l. 5., 8. § 49., valamint Preller: Römische Mythologie II. 88.

ágról jósolták meg a kisdednek jövődjét. Haud dubia signa futuri fati. Ha az ág törékeny, gyenge vala, a kisded sem élt sokáig. Erősebb ág (instar arboris) szép jövőt, hatalmat ígért. Minthogy pedig a tölgyfákon fészkelő harkályt Mars hirnökének nézték, azért a latin jósló Isten neve is *Picus*.¹⁾ Ennek neje Canens, fiuk Fannus.²⁾ Canenst egy faágon ülő harkály³⁾ képviselte s az augur is rendesen mint ifju jelentkezett fején egy harkálylyal. Így alakult ki az a monda is, mely szerint, mikor *Canea* vagy *Pomona* Picust megszerette, Circe boszorkány merő irigységből és féltékenységből megrágalmazta Caneat. Ezért Canea Circet megátkozván, az harkálylyá változott. Ez a Picus az Aventinus hegy jósda berkébe lakozván, a *Fannus Fatuus* szintén ott tanyázott. Nem érdektelen az sem, hogy az argonauták aranygyapja szintén egy Aresnek szentelt tölgyágra került s hogy a diadaljeleket a τροπαιον = tropheákat először tölgyfákra aggatták. Tölgyek alatt kérték a segítő Zeus Jupiter pártfogását és tölgygallyal vonultak a csatába. Éppen azért a hadi zsákmány java részét a görög Zeus τοπαί-ος-nak, a rómaiak a Jupiter Feretriusnak áldozák.

Igy vált a tölgygaly hadi jelvénynyé, a görögök τροπαιον-jává. A történelmi idők győztese ugyan babérkoszorút nyert, de Ovidusból láthatólag a legrégebbi kor vitézei „aesculeae . . . frondis honorem” nyertek.⁴⁾

Még becsesebb vala a Corona civica. ó στεφανος ó πινιτικύς. Ehhez eleinte a Quercus ilex örökzöld lombját használták. Idővel *magis placuit et aesculo Jovi sacra*-ról⁵⁾ szedték a lombzatot. Plinius szerint: militum virtutis insigne clarissimum.⁶⁾ Quautilianusnál:

¹⁾ A harkály jóslásról lásd *Hopf*, Thierorakel und Orakelthiere. Ezt a jóslást a sabinoktól tanulták el a rómaiak.

²⁾ Vergilius Aeneis 7., 98.

³⁾ Ilyen ábrázolás Daciában is mutatkozik. Így Potaissa (Torda) romjaiból Téglás István nyug. tanfeligyelő muzeumában Tordán láthatunk egy durván kinagyolt szoborrészt, mely faágon kopácsoló harkályt tart a kezében. Ez tehát *Fannus* nejét, Canenst ábrázolja. Olykor egy *augur* is társult az *augurbottal*, később egy ifju, kinek fején ült a *harkály*.

⁴⁾ Ovidius Metamorphoos 1. 448.

⁵⁾ Plinius Natur hist. I. XVI. 12.

⁶⁾ Plinius Natur hist. I. XVI. 7.

„difficillima et gloriosissima omnium.”¹⁾ Még a hadi kitüntetések, a dona militaria is tölgyfából készültek s ezt utánozták ezüsből, aranyból és a császárok éppen azért a corona muralis (fa- és kővárért), c. vallaris (sánczvivásért), a coronae muralis, aurea et rostratae (hajó orrával sem értek fel a corona civicaval. Csupán a corona graminea sive obsidionalis haladta tul.²⁾ Az vala nobilior. A corona mint dona militaria Krisztus előtt 496-tól lépett életbe s a c. civica megnyerése nem vala könnyű feladat. Az arra illetékest erős próbáknak vetették alá. Leges artae et superbae.³⁾ De nagy is volt a becsülete. Egész életén át viselhette azt s a szenátus is felállással tisztelgett előtte s családtagjain kívül atyja, sőt nagyapja is adómentességet élvezett. A császárok pénzveretein is fel-feltűnő eme sorok:

OB

CIVIS

SERVATOS

szintén a coronae civicara vonatkoznak.⁴⁾

Utóbb a tölgyleveleket aranyból készítették meg, s maguk a császárok is tetszelegtek ezekkel. Így Nero Olympiában négy aranykoszorút áldozott.

Nevezetesek valának a *sortes praenestinaek* is. Latium híres városában *quercus* roburból készült koczkákkal jövendöltek a Fortuna templom papjai. Betük, írásjelek szerint folyt a sorsvetés s ereket s koczkákat valamelyik Jupiter szentély tölgyéről vágtak, miként a dodonai jósdánál is történt.

Ép ily érdekes adatokat találunk a germánok és szomszédaik tölgy kultuszáról. A kelták erdőforrás tisztelete általában ismeretes. A druidák tölgyfák alatt áldoztak s *Maine* deportementban a régi kelták ivadékai szántóföldeiken ma is tiszteletben tartják a tölgyet. Julius Caesar Massilianát (Marseille) a kelták szent berkeket ki akarván irtatni, a katonák nem mertek fejszét emelni az isteni

¹⁾ Quintilianus 6., 3., 19.

²⁾ Pinius, Natur hist. XVI. 6. és 13.

³⁾ Plinius, Natur hist. I. XVI. 12.

⁴⁾ Cohen, Med. imp. ²I. Octavianus Augustus nr. 206—2/6. 91. Nr. 367. 114. I. Nr. 377. 115. I. Nr. 434. a 124. I.

tölgyekre,¹⁾ míg Caesar maga példát nem adott arra, mert az istenek haragjától még inkább félték, mint Caesartól. *Nodosa impellitur* ilex silvapue *Dodones*.²⁾ Mai napság már hire, pora sincs ezen a környéken a tölgynek, melyet a druidák³⁾ okos tanításai egykoron fentartottak. Északi Franciaország tőzegvidékein, mint Abbeville közelében Yseuxnél s a Somme lápból 14 láb átmérőjű tölgyrönköket ástak ki.

A kelták a *fagyöngyöt*, mely előttük érthetetlen módon fejlődik, szintén isteninek tartottak. Különösen a tölgyfákra letelepült fagyöngy varázslatos jelenséget képezett. Éppen ezért az ujesztendő első ujholdját követő hatodik napon a fehér lepelbe burkolt druida két fehér bikától vont szekéren kiment az ilyen fagyönggyel megkoszorozott tölgyhöz s aranykésével megszabott szertartások közt lemetszette azt, kifeszített kendőkkel felfogva hazavitte. Az ilyen ág érintése minden bajtól, varázslattól, betegségtől, szerencsétlenségtől mentesítette az illetőt.⁴⁾ Az ág pora visszaadja például az állatok termékenységét. A görög felfogás szerint is a fagyöngygaly az alvilág kapuját is felnyitotta.

De napjainkban szintén csodatevő erőt tulajdonít a fagyöngynek a néphit Németországban. Gyermekek nyakára illesztett fagyöngy biztos szer az ígézet s a betegség ellen. A gonosz szellemeket fagyöngy-olvasóval⁵⁾ tartják távol stb.

Az italba kevert fagyöngy biztos gyógyszer. Hét éves korában tejbe áztatott fagyöngyöt itatnak a gyermekekkel, mert az minden járványtól, betegségtől mentesíti őket. Husvétkor, böjtmás éjjel a jó barátokat fagyöngygalylyal meglepni s veregetni szerencsét

1) Masius: Naturstudien 429. fortes tremuere manus motique verenda maiestate luci, si robora sacra ferierunt, in sua credebaut redituras membra secures.

2) Masius: Naturstudien 192. l.

3) A druidákról lásd Grimm Mythologische Nachträge 305. l. A druidák neve is a tölgyből eredhet, Plinius egyenesen a *δρυς*-ből származtatja *Naturcheit* XVI. § 249. Curtius is ezt hirdeti. Langegg deutsche Rundschau 1890 junius f. 405. l. a gallok idejéből (isten és ronyd = beszélő magyarázza).

4) Plinius, XVI. 250. szerint a druidák nyelve szerint mindent meggyógyító, *Omnia sanantem apellantes suo vocabulo*. Warnke, Die Pflanzen in Sitte Sage und Geschichte. 100. l. Wagner, Materische Botmuk. 6. l.

5) Dierbach: Flora mythologica 151. Grimm: Mythologie Nachträge 353. l.

hoz. Franciaországban fagyöngygalylyal kedveskednek az új esztendei üdvözlők. Angolországban karácsonykor, újévkor a házakra illesztett zöld galy közé fagyöngyöt keverve fokozzák a jókívánságok foganatát. A skandináviai mithológiában legjelentősebb szerepet nyer a fagyöngy. (*Viscum album*).¹⁾

A germánok *Donár*-ja kedvelte a tölgyet, minek jelül villámait is belesújtotta. A tölgy alá menekülő óriásokat is villámmal pusztította el; de a bükkfa alá hatalma már nem terjedt ki. A szláv eredetű poroszoknál több csodatevő tölgy emléke él ma is.

Az ősgermánok sűrű tölgyerdők mélyén áldoztak. Tacitus szerint nem „ex magnitudine caelestium deos parietibus cohibere”; hanem „lucos ac nemora consecrant.”²⁾ A semnónok szent berkében: *silva augurus patrum et prisca formidine sacra*,³⁾ még emberáldozás is folyt. Az ilyen szent helyek fát sérteni halálos véték számba ment. Hisz még a középkorban is erős tilalom alatt állottak a makkfák, határjelzők.⁴⁾ A góth nyelvben akran gyámolítót jelentvén, az *akran* vagy „Eckern”⁵⁾ tölgyek a vallás oltalma alá estek. S ezt a vallásos védelmet váltotta fel utóbb a királyi hatalom tilalma. Hessenben Dreieichenhain városka (Offenbach kerület) Langen vasuti állomástól 5 km-re a középkori „zur Dreieichen” (= Dreieichahi) királyi erdőség centrumaként az egykori szent berek három tölgyéről⁶⁾ kapta nevét. A Németországban gyakori *Heiliges Holz*, Heiligen loh (lo = Hein-Gebüsch), *Heiligenhölzl* (a Frank erdőben) és *der Hain* sok fátlan vidéken őrzi a pogány idők szent fáinak emlékét.⁷⁾

A középkor templomai, kápolnái is keresték a szent fákat s az erdőpusztítást kegyetlen büntetéssel tilták. Így 1401-ben *Hessen Homburgban* a Taunus keleti lejtőjén pl. ez a szabály szolt: *a ki egy tölgy vagy bükkfát megsért, annak hasa felvágandó s a beleivel kell a fa sebét bekenni!*

1) Mannhardt: Germanische Mythen 134. l.

2) Tacitus, Germánia 9.

3) Ugyanott 39.

4) Henne-Am Rhyn, Die deutsche Volkssage 2. Aufl. 901.

5) Maunhardt, Baumkult. 39 és 76. Grimm Mythologie 543.

6) Grimm, Mythol 60 l.

7) Görlitz város a vendek bevándorlása előtt szintén ilyen szent liget vala. Egyik utcáját maig Hainwaldnak hívják. Carl Haupt Sagenbuch der Lausitz II. Th. 71. l.

A Rajna mellékén, Elsass-Lotheringiában s általában a katolikus nemesség közt, a druidák fakultusza, a Mária kápolnákkal tartja magát. Flandriában 1634-ben „Unserer lieben Frauen weissen Zweige“ Elsassban, Plobsheim mellett „Maria zur Eich“, a Hanau-Lichtenberg grófságban, Görsdorfnál „Unserer lieben Frau zur Eich“, Stundnál „Unserer liebe Frau zur Eschen“ sok más hasonlóval bucsujáró helyek. Felső-Ausztriában Auroldsmünsternél „Maria Eich“ s Alsó-Ausztriában Hornnál „Marienkirche zu den drei Eichen“ még hazánkból is látogatott bucsuhelyek. A germán nép szent tölgyeseit előszeretettel döntögették le a térítő barátok, hogy ezzel is szembetünöbbé tehessék a pogány istenek tehetetlenségét. Az ilyen szent tölgyből épített zárdák falán aztán nem egyszer vérfoltokat látott a néphagyomány s az ősi Wodan (*Wodansheer*, *Wnotansheer*), vagyis a germán szélisten *der wilde Jäger* alakjában időnkint végigszánguld ma is haragjában. Másutt a kereszténység behatása alatt *Donar* szentfájába költözött az ördög az ő törpéivel, óriásaival s más kísérteties szellemeivel egyetemben. Éjjelente rémes huhogás, üvöltözés jelzi az ilyen *quercus diabolica*-kat. Brabantban, a Sonienwald mélyén rettegett a környék a XVII. században egy ilyen tölgyet, „Diabolica quia de coelo per fulmen cui diabolus saepe cooperatur, tacto ve per suedum quasi secta“. A bieli tó Péter szigetének tölgyeseiben, ahova óriások töltése (Heidenweg) vezet, gyakran feltűnik a talpig zöld *ruhát viselő* ördög, kit *der Grüne* néven emleget a nép. Rendesen nagy szélviharok következnek utánuk. Ilyen *zöld* embert Torda-Aranyos megye hegyalji községeiben ma is szerepeltet *Téglás* István szerint a népszokás s ott Gocojnak¹⁾ hívják.

A tölgybabonákról, a tölgy ó-testamentom vonatkozásairól s a történelmileg nevezetes tölgyekről, valamint a német költészet és népdalok tölgyeiről már meg sem emlékezhetünk. A germán néphit a világhódítók kiválóságát is a tölgynek tulajdonítja. Attila kardja egy tölgy alá vala rejtve, Lingg Attilát Schwertjében ezért énekli: Untern Eichbaum auf der Heide Liegt ein Riesenschwert walt, Oft in seiner dunklen Scheide Zuckt es durch den Felsen-spalt. A csehek Zizskaja is azért vala oly félelmes, mivel tölgyfa alatt született.

¹⁾ Téglás István: *A Gocoj*. Ethnographia 1911. évf.

Befejezésül a németországi tölgyóriások irodalmát kívánjuk még idejegyezni, tájékoztatásul azok részére, akik tán ezirányban tovább szándékoznak nyomozni. Ajánlatos segédkönyveikül ezeket sorolja fel Wagler: 1. Reling-Bohnhorst 12. 1. 2. Gartenlaube 1880. Nr. 26. Lindner Ferdinand illusztrált cikke a *Hasbruch* nevű tölgyóriásról. 3. Mielk: Die Riesen der Pflanzenwelt. 4. Göppert: Die Riesen des Pflanzenreiches. 5. Gartenlaube Jhg. 1869. 47. 1. 6. Herman Wagner: Malerische Botanik 178. 1. 7. Herman Jäger: Deutsche Bäume und Wälder. 17. 1. 8. Karl Müller von Halle, Das Buch der Pflanzenwelt, I. Bd. 232. 1. 9. v. Humboldt Kosmos, I., 298. 1. 10. Kerner von Marilaun, Pflanzenleben, I., 681. 1. 11. Rossmäslar: Der Wald 39. 1. 12. Koch. Dendrologie, 2 Th. 2 Abth. 26. 1. 13. Deutsche Rundschau von Rodenberg 1890 juniusi füzet, 404. 1. 14. Dorenwell-Hummel: Charakterbilder aus deutschen Gauen, Städten und Stätten. 2 Abth. Bilder aus dem norddeutsche Binnenlande 208. 1. 15. Wilibald von Schulenburg Wendische Volkssagen und Gebrauche aus den Spreewald 29. 1., jegyzet a 296. 1. 16. Leipziger Illusztriert Zeitung 1891 febr. 21., az u. n. Kaiserreiche, a tireri kerületben. 22. O. Lohr, Die Linde ein deutscher Baum. Spandau. 1889. 22. E. Plaumann, Die deutsche Lindenpoesis. Programm des königl. Gymnasiums zu Danzig. Ostern. 1890. 23. Bechstein, Mythe, Sage, Märe und Fabel. 24. Grüne, Volkssagen und volkstüml. Denkmale der Lausitz.

Minthogy ezekből az adatokból is azt láthatjuk, hogy az ókori természetimádás hitelveiben mindaz le volt fektetve, amivel a modern erdőgazdászat a középkor hitújítóinak fanatizmusától elpusztított erdőtenyészet virulását helyreállíthatónak tartja, azért a néphagyományokban s babonákban nálunk is fel-feltűnedező fatisztelet reminiszccenzíáit nagyon is érdemes volna apránként szintén összegyűjtögetni. A fák napjának ünnepeivel, a fiatalság faültetésével s a történelmi fák szent hagyományaival, a határfáknak a serdülő ifjúságra kötelező szentgyörgynapi ünnepélyes látogatgatásával a családi örömunnepek (házasság, kereszteleés) emlékfaültetésével, magvetésével a törvény erejénél is hatékonyabban munkálhatjuk az erdők felujtítását és kímélését.

—r.

